

О. П. Заруцька

д-р екон. наук,

Н. В. Осадча

д-р екон. наук,

В. В. Ченцов

д-р наук з держ. упр.

Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Економічна модель розвитку України формується в умовах кризового стану виробництва, розриву економічних зв'язків, спаду інноваційної та інвестиційної активності. Коли в більшості країн ЄС відбувається поступовий перехід від п'ятого до шостого технологічного укладу, економіка України досі залишається, переважно, на рівні третього, тобто спирається на виробництво й експорт сировини. Зростає потреба у фінансовій підтримці бізнес-ідей та ефективному механізму сприяння розвитку пріоритетних інноваційних центрів.

Єдиної моделі інноваційного розвитку, яка би спиралася на чіткі механізми активізації та фінансової підтримки в Україні, на жаль, не сформовано. Серед проблемних питань можна виділити недосконале законодавство щодо інноваційної політики, фінансування науки за залишковим принципом, корупцію державних органів влади, розрив між національними та регіональними інноваційними програмами, що пояснюється різноманітністю інноваційних потенціалів регіонів.

Ключовим питанням інноваційного розвитку є джерела фінансування, оскільки для розробки і забезпечення «start-up» потрібні, як правило, значні фінансові ресурси. Сучасний стан вітчизняної банківської системи не сприяє підтримці інноваційного розвитку.

Необхідно дослідити інші можливі механізми активізації інноваційної діяльності України в сучасних умовах. Важливу роль у розвитку інновацій мають відігравати вищі навчальні заклади, де зосереджені фахівці різних спеціальностей, теоретики та практики, які формують потреби у кваліфікації випускників та досліджують перспективні проблеми. Саме на базі вищів формуються бізнес-інкубатори та майданчики «start-up» у світовій практиці.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. На даний час опубліковано значну кількість робіт, присвячених проблемам модернізації економіки та вдосконалення інноваційної політики.

Серед учених, які зробили найбільший внесок у дослідження цих питань слід відзначити О. І. Амошу [7], В. М. Гейця [8], В. І. Ляшенка [11], О. А. Мазура [12]. Але питання формування концепції фінансової підтримки інноваційного розвитку держави потребує подальшого відпрацювання. В. М. Геєць зазначає, що «обмеженість інвестиційних ресурсів в Україні вимагає зміни політики активізації інвестиційної діяльності спрямування зусиль на технологічні прориви» [8]. В. І. Ляшенко пропонує «створення пільгових режимів регулювання (митних, податкових) та регуляторного режиму на підставі збалансування стимулів та об-

межень, враховуючи множину інтересів, політик, алгоритми (послідовність) операцій» [11].

О. І. Амоша називає «дієвим інструментом підвищення інноваційної активності розвиток венчурного інвестування, що передбачає створення державних, регіональних і галузевих венчурних інвестиційних інститутів, формування регіональної бази даних щодо кількості та ефективності усіх використаних інновацій» [7]. Світові банки активно працюють на ринку венчурного інвестування, у той час, як банківська система України лише освоює відповідні фінансові інструменти.

Виділення невирішених раніше питань. Проблема фінансування інноваційного розвитку в умовах слабкої банківської системи та відсутності адекватної державної підтримки потребує дослідження. Українські банки накопичили багато проблемних активів за останні роки і, внаслідок різкого зростання резервів під кредитні ризики, мають збиткові фінансові результати. Рівень процентних ставок за кредитами є надто високим. Дослідження структурно-функціональних характеристик банків, їх потенціалу щодо розвитку кредитування та інноваційної підтримки доцільно проводити з використанням інструментарію самоорганізаційних карт Кохонена. Формування однорідних груп банків дозволяє визначати напрямки державної підтримки.

Запропонований авторами структурно-функціональний аналіз фінансової стійкості банків ґрунтується на традиційних підходах до оцінки причин втрати ними платоспроможності і незабезпечення адекватного управління ризиками. Дослідження етапів розвитку банківської системи з використанням даної методики свідчить про перспективність розвитку прямого кредитування інноваційних програм.

Метою статті є аналіз стану інноваційної політики, задекларованої державної системи підтримки інноваційної діяльності та реальних шляхів інноваційного розвитку. З огляду на фінансовий стан вітчизняної банківської системи, визначаються перспективні підходи та інструменти інвестування коштів у інноваційний розвиток. Зважаючи на активну перебудову банківського бізнесу в умовах сучасних інформаційних технологій, роль вищих навчальних закладів у інноваційному розвитку підвищується.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування.

1. Головні проблемні аспекти гальмування інноваційного розвитку

Державна підтримка наукової діяльності в Україні у 2015 р. складає 0,38% від ВВП, тоді як у розвинутих країнах світу цей показник вище на порядок: у

США – 2,83%, Австрії – 2,75, Фінляндія – 3,87%. За 2015 р. експорт товарів із України скоротився на третину, до 38 млрд дол. у 2015 р. Частка сировини та товарів з мінімальною обробкою з 2010 по 2015 р. виросла з 55 до 62%. Слід підкреслити, що у структурі експорту тільки 5% припадає на високотехнологічну продукцію. Такий же показник має Південна Африка. У порівнянні: експорт високотехнологічної продукції Сінгапура складає 47%, Казахстану – 37% [10].

Серед причин гальмування інноваційного розвитку слід відзначити складні умови ведення бізнесу в Україні. Головними проблемними аспектами залишається складна податкова система, несприятливе регулювання, у тому числі, стан та умови ведення міжнародної торгівлі, реєстрація майна, відкриття та закриття бізнесу на території України.

За оцінками програми USAID «Лідерство в економічному врядуванні» серед основних перешкод для розвитку бізнес-середовища в Україні у 2015 р. – відсутність фінансування – займає друге місце після несприятливої економічної ситуації в країні. Брак фінансових можливостей підкреслили 29% респондентів, високі ставки кредитів – 13% із 2 тис. представників малого та середнього підприємництва [13].

Документ, який регулює інноваційну діяльність у Європейському Союзі, «Стратегія для розумного, стійкого та інклюзивного розвитку, що сприяє громадському приєднанню – Європа 2020», передбачає реформування регіональних та національних бізнес-систем та інноваційних систем за принципом розумної спеціалізації (concept of smart specialization). Розумною спеціалізацією є виявлення унікальних функцій кожної країни та регіонів, зміцнення регіональної інноваційної системи. При цьому при входженні України до Європейського простору важливо саме визначити її роль в спеціалізації, дослідити, чи буде ця роль сприяти інноваційному розвитку самої країни. Розумна спеціалізація виступає в Європі як один з майбутніх генеральних напрямів розвитку. «The goal of these strategies is to improve the use of the Structural Funds of the EU, by investing in priority areas and to ensure a certain synergy between the different community policies, between national and regional, or private and public investments» [15].

Концепція розумної спеціалізації має свої недоліки, пов'язані із небезпекою концентрації розвитку сучасних технологій в найрозвиненіших регіонах, що може призвести до великої поляризації регіонів. Вважаємо, що в цих умовах Україні доцільно використовувати саме територіальний підхід до розвитку, який, з одного боку, використовує потенціал місцевих та регіональних суб'єктів розвитку, з іншого, – завдання системного розвитку, функціональні зв'язки між різними сферами заходів. На сьогодні інноваційна політика в кожному регіоні різна. У західних регіонах та центрі більше уваги приділяють створенню наукових парків, на сході – мережі індустріальних парків. Для усіх регіонів ключовою проблемою залишається відсутність фінансування.

Законодавством України передбачена підтримка інноваційного розвитку, але визначені заходи фактично не реалізовані. Так, визначена Законом України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць» [5] фінансова підтримка припинена. Надаються тільки деякі фінансові преференції шляхом

зниження ставки податку та окремі механізми звільнення від мита і повернення інвестицій за рахунок застосування методу прискореної амортизації. Також тимчасово припинено надання державної підтримки, передбаченої законами України «Про інвестиційну діяльність» [1], «Про наукові парки» [3], «Про інноваційну діяльність» [2]. Законом України «Про режим іноземного інвестування» пільги не передбачені, надаються тільки державні гарантії у разі зміни законодавства, гарантується компенсація і відшкодування збитків іноземним інвесторам [5].

Відсутність державної підтримки інновацій є предметом активного соціального обговорення. Врегулюванню цих питань може сприяти створення відповідних інституцій, як Банку розвитку або спеціалізованого експортно-кредитного агентства, націленого на розвиток різноманітних механізмів підтримки експорту як адміністративного (мита, квоти), так і економічного характеру (субсидії, ультації, продукти спеціалізованих установ). Слід зазначити, що формати діяльності такого агентства є досить дискусійним.

11 жовтня 2016 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 711 створено Національний комітет з промислового розвитку [6]. Визначено процедуру створення експортної ради з фахівців, які мають досвід у вирішенні питань інноваційного розвитку промисловості. Слід зазначити, що розвиток відповідних інституцій потребує певного часу і залежить від чисельних соціально-політичних чинників.

Враховуючи вищезазначене, механізми активізації інновацій та відповідні інструменти необхідно шукати в прямих інвестиціях.

2. Фінансові джерела підтримки інновацій

У сучасних умовах підвищується важливість пошуку прямих інвестицій у інноваційні технології, зважаючи на поганий фінансовий стан банків. За період з 1 січня 2014 р. до 1 жовтня 2016 р. кількість банків скоротилася зі 175 до 100, погіршилася структура активів та зобов'язань, що призвело до збитків. Відношення обсягу створених резервів під кредитні ризики до кредитного портфелю за півтори роки зросло з 13 до 31% [14].

Університетом митної справи та фінансів використовується методика оцінки фінансової стійкості та групування банків із близькими характеристиками активів, пасивів, доходів і витрат, так званий структурно-функціональний аналіз банківської системи, який дозволяє оцінювати фінансовий стан окремих банків та системи в цілому, а також сприяти ранньому реагуванню на виявлення підвищених ризиків. Дана методика використовує математичний апарат нейронних мереж – самоорганізаційних карт Кохонена і забезпечує зручну візуалізацію розподілу ринку банківських послуг [9].

Найбільшу частку системи протягом усього періоду займають банки центральної групи із відносно збалансованою структурою та стійким фінансовим станом. За останні роки кількість банків скорочується, хоча група залишається найбільшою: за станом на 01.10.2016 р. це 36 банків із загальними активами 929 млрд грн, що займає 73% від сукупного обсягу. Враховуючи високу частку кредитів суб'єктам господарювання, групу можна було би розглядати як потенційне джерело кредитування інноваційних програм, але залучені ресурси є одними з найдорожчих у

системі і ставки за кредитами, близько 20%, є надто високими.

Одна із великих за розміром активів група сформована із банків, що мають високу питому вагу поточних зобов'язань і досить дешеvu ресурсну базу. За станом на 01.10.2016 р. до групи входить 7 банків із сукупними активами 163 млрд грн. Незважаючи на низьку вартість ресурсів доходність активів є підвищеною – близько 27%.

Найдорожчі ресурси також припадають на групу малих банків із високою часткою коштів фізичних осіб. Доходність активів даної групи наближається до 24%. За станом на 1 жовтня до цієї групи входить 18 банків із сукупними активами 18 млрд грн.

Банки інших груп мають нестійкий фінансовий стан і суттєві структурно-функціональні обмеження для розвитку кредитування. До таких груп належать банки із значною часткою роздрібних кредитів, цінних паперів у активах, надлишковими високоліквідними активами, проблемні банки із неякісними активами і збитковим результатом та деякі інші групи. Зважаючи на низьку рентабельність та загальний обмежений розвиток операцій, банки вищезазначених груп не мають необхідних ресурсів для кредитування бізнесу.

Таким чином, банківська кредитна підтримка інноваційного розвитку є вкрай обмеженою. Банки із нестійким фінансовим станом не мають потенціалу для розвитку кредитування, а більш стійкі групи мають підвищений рівень процентних ставок. Найбільш перспективними для розвитку інноваційного кредитування є великі банки центральної структурно-функціональної групи. Саме ці банки мають потенціал для розвитку новітніх банківських технологій і потребують державної підтримки.

В умовах обмеженого розвитку кредитних операцій банки розробляють продукти, спрямовані на розширення кола клієнтів. Втрату процентного доходу компенсує отримання комісійних винагород. Одним з таких продуктів виступає пряме фінансування інноваційних програм безпосередньо інвесторами. При цьому банки здійснюють пошук інвесторів, оцінку кредитного ризику інноваційних програм та страхування відповідних операцій. Операції «прямого кредитування» на сьогодні активно розвивають у проектах «Альфа-Поток» в системі Альфа-Банк та КУБ ПриватБанка, де крім фінансової, враховується і соціальна складова.

Відповідні інструменти інвестування коштів в інноваційні проекти отримали широкий розвиток у багатьох країнах як кредитування краудлендингу та краудфандингу, що розпочалося на початку 2000-х років і вже сягнуло десятків млрд дол. США.

В Україні розвиток інструментів прямого кредитування потребує розробки відповідної нормативної бази для урегулювання відповідних взаємовідносин та обрахування фінансових ризиків.

3. Підвищення ролі вищих навчальних закладів

Передові моделі інноваційної політики багатьох країн формуються по принципу «потрійної спіралі», зміст якого полягає у взаємодії університетів, підприємств і держави на всіх етапах створення інноваційного продукту. При цьому університет стає ядром інноваційної діяльності, формування такої моделі в європейських країнах сприяє переходу від індустріального суспільства до суспільства знань. В Україні від-

повідні складові елементи досі фактично не взаємодіють. Наукові парки, бізнес-інкубатори, інші бази для розробки «start-up» ще не отримали стратегічної підтримки наукових центрів, що відповідають за інноваційний розвиток держави. Розвиток інноваційних проектів розпочався саме за ініціативою вищих навчальних закладів.

Прикладом є Регіональний центр інноваційного розвитку банківської системи України, створений у 2015 р. на базі Університету митної справи і фінансів у Дніпрі з метою підвищення рівня фінансової грамотності користувачів банківських послуг, надання консультацій щодо проблемних питань при обслуговуванні у банках, впровадженні банківських продуктів.

На спеціалізованому сайті Центру розміщено інформацію про банківські послуги, що надаються у регіоні, актуальні новини, рейтинги банків. Передбачено режим реєстрації заявок користувачів банківських продуктів. Викладачами та студентами надаються консультаційні послуги із роз'ясненням прав клієнтів, законодавчих норм, що регулюють порядок проведення банківських операцій, особливості та переваги нових банківських продуктів. Науковці-теоретики та практики провели серію семінарів із обговоренням інструментарію прямого кредитування інноваційних програм у регіоні, сприяння впровадженню новітніх банківських технологій та зростанню фінансової грамотності користувачів банківських продуктів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Відсутність інноваційного розвитку в Україні створює загрозу для її економічної безпеки. Задекларовані у законодавстві заходи гальмуються, у першу чергу, через брак фінансування. Одним із найбільш перспективних шляхів є розвиток прямого кредитування інноваційного бізнесу.

Слабкий фінансовий стан банків обмежує надання класичних кредитних продуктів для підтримки інноваційних програм. Для дослідження розвитку ринку банківських продуктів доцільно використовувати структурно-функціональний аналіз, який дозволяє формувати однорідні групи банків, вивчати зміни їх обсягів та характеристик, визначати найбільш перспективні напрямки державної підтримки банківського кредитування.

Одним із найбільш перспективних шляхів є розвиток прямого кредитування інноваційного бізнесу. В Україні відкриваються програми прямого кредитування бізнесу за рахунок коштів інвесторів.

Використання методики групування однорідних банків за їх місцем на ринку та рівнем фінансової стійкості, так званий структурно-функціональний аналіз, дозволяє виявляти потенційно важливі сегменти ринку для забезпечення державної підтримки ключових програм, у тому числі, розвитку інноваційного бізнесу.

Реальні шляхи побудови центрів інноваційної діяльності починаються з відкриття бізнес-інкубаторів та наукових парків у складі вищих навчальних закладів. Прикладом може стати Регіональний центр інноваційного розвитку банківської системи, створений у 2015 р. на базі Університету митної справи і фінансів у Дніпрі. Науковці-теоретики та практики сприяють впровадженню новітніх банківських технологій та зростанню фінансової грамотності користувачів банківських продуктів. У тому числі, поширюються методичні підходи до прямого фінансування інноваційних програм.

Список використаних джерел

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
2. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
3. Про наукові парки: Закон України від 25.06.2009 р. № 1563-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
4. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
5. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України від 06.09.2012 р. № 5205-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
6. Про утворення Національного комітету промислового розвитку: Постанова КМУ від 11.11.2016 р. № 711 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // zakon.rada.gov.ua.
7. Амоша О.І. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми: монографія / О.М. Алимов, О.І. Амоша та ін.; за заг. ред. В.І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.
8. Геєць В. Кластери і мережеві структури в економіці – тема досить цікава, але на сьогодні ще не до кінця вивчена / В. Геєць // Економіст. – 2008. – №10. – С. 10–11.
9. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід: монографія / О. П. Заруцька. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2013. – 379 с.
10. Зовнішньоекономічна діяльність України. Державний комітет статистики України // www.ukrstat.gov.ua/.
11. Ляшенко В.І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режими, інститути / В.І. Ляшенко. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – 668 с.
12. Мазур А.А. Технологічні парки України: цифри, факти, проблеми / А.А. Мазур, С.В. Пустовойт // Наука та інновації. – 2013. – Т. 9. – № 3. – С. 59-72.
13. Проблеми малого і середнього бізнесу: дослідження USAID [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // finbalance.com.ua/news/Problemi-maloho-i-serednoho-biznesu-doslidzhennya-USAID.
14. Фінансова звітність банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // bank.gov.ua.
15. Enabling synergies between European Structural application: and Investment Funds, Horizon 2020 and other research, innovation and competitiveness-related Union programmes [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docnet/guides/synergy/synergies_en.pdf.

С. В. Иванов

академик АЭН Украины, д-р экон. наук,

А. С. Вишневский

член-кор. АЭН Украины, канд. экон. наук

Международный центр исследования социально-экономических проблем модернизации и развития кооперации, г. Полтава

ЕЛЕКТРОННЫЕ ПЛАТФОРМЫ КАК ИНСТРУМЕНТ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Модернизации экономики Украины входит в число приоритетных проблем и активно изучается ведущими учеными-экономистами [1-6]. Ориентированная на индустриальную эпоху структура экономики Украины не позволяет создавать в достаточном объеме высокотехнологичные товары и услуги, которые были бы конкурентоспособны и востребованы на глобальном рынке. Как результат экспорт сокращается, традиционные последние десятилетия сектора экономики утрачивают свои позиции, а экономически активное население ищет возможности для трудоустройства за пределами Украины. Система образования и воспроизводства человеческого капитала, оставаясь ориентированной на эти морально устаревшие сектора экономики, закрепляет структурно-технологическую отсталость. Учитывая указанные тенденции неслучайно внутренний валовой продукт в Украине в 7 раз меньше, чем в США и, очевидно, преодоление такого разрыва требует ускоренной модернизации экономики Украины.

Обзор научных публикаций связанных с исследованиями проблем модернизации свидетельствует об акценте на уже сложившиеся экономические и промышленные районы Украины [2-3], определение методологических подходов [2], изучение процессов модернизации экономики с позиций неоиндустриализации [4], перспектив опережающего развития [5] и оценки роли инноваций [6]. При этом остаются без должного внимания глобальные и локальные процессы развития цифровой экономики и электронных платформ, а также потенциал их положительного влияния на обеспечение модернизации экономики и роста объемов выпуска товаров и услуг. Согласно анализу Бостонской консалтинговой группы» (The Boston Consulting Group) на данный момент «дигитализация является ключевым драйвером роста ВВП» [7, с. 7].

Таким образом, не решенной остаётся проблема модернизации экономики Украины за счет развития её цифровой составляющей. Соответственно целью статьи является определение тенденций развития цифровых платформ, как части цифровой экономики,